

Joanna Brzezińska

Uniwersytet Wrocławski

ORCID: 0000-0002-5030-3363

joanna.brzezinska@uwr.edu.pl

O zjawisku przestępczości kobiet z perspektywy teorii zintegrowanych*

ABSTRAKT

Celem niniejszego opracowania jest analiza wybranych teorii przestępczości o charakterze zintegrowanym (biospołecznych), funkcjonujących w kryminologii, z perspektywy wyjaśnienia uwarunkowań fenomenu przestępczości kobiet. Wskazano, że starsze od teorii zintegrowanych teorie jednoczynnikowe (antropologiczne, biologiczne, socjologiczne, psychologiczne), przyjmujące w swych założeniach tylko jedną kategorię zmiennych, występującą w analizie przebiegu kobiecych aktywności przestępczych, nie przyczyniły się w wystarczającym stopniu do eksplikacji badanego, negatywnego fenomenu, dając asumpt do poszukiwania oraz rozwoju odmiennej kategorii teorii. W artykule podjęto zatem próbę ustalenia, czy teorie zintegrowane (wieloczynnikowe), przedstawione na przykładzie rozważań dwojga kryminologów: A. Walsha oraz D.W. Denno, uwzględniające ustalenia dawniejszych koncepcji jednoczynnikowych, pozwalają na znalezienie kompleksowego rozstrzygnięcia wątpliwości koncentrujących się wokół zagadnienia uwarunkowań i specyfiki rozwoju zjawiska przestępczości kobiet, które od kilku dekad zajmują kryminologów w Polsce i na świecie.

Słowa kluczowe: teorie przestępczości; przestępczość kobiet; teorie jednoczynnikowe; teorie zintegrowane

WPROWADZENIE

Koncentrując uwagę na zjawisku przestępczości kobiet, można zauważyć zarysowujące się w tej mierze wśród kryminologów dwa zasadnicze nurty mające na celu odnalezienie odpowiedzi na pytania, dlaczego i w jakim zakresie się ona pojawia oraz według jakich kryteriów się kształtuje¹. Pierwszą grupę stanowią naukowcy, którzy badany fenomen starają się wyjaśnić za pomocą jednego, zasadniczego kryterium, determinującego kryminalną aktywność sprawczyń². Wyodrębniają go spośród szeregu innych przyczyn i wskazują, że może nim być aspekt antropologiczny, biochemiczny, genetyczny, psychologiczny lub socjologiczny³.

* Niniejszy artykuł stanowi rezultat projektu naukowego finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki (decyzja nr DEC 2015/19/B/HS5/03042). Kierownikiem projektu jest dr J. Brzezińska.

¹ M. Cabalski, *Przemoc stosowana przez kobiety*, Kraków 2014, s. 173–178; Z. Majchrzyk, *Kiedy kobieta zabija. Motywy, osobowość, relacja sprawca–ofiara, strategie obronne*, Warszawa 2009, s. 74–75; K. Ostrowska, D. Wójcik, *Teorie kryminologiczne*, Warszawa 1986, s. 102; J. Błachut, *Kobiety recydywistki w świetle badań kryminologicznych*, Wrocław 1981, s. 15–19; M. Budyn-Kulik, *Zabójstwo tyrana domowego. Studium prawno-karne i wiktymologiczne*, Lublin 2005, s. 21; W.J. Thomas, *Sex and Society: Studies in the Social Psychology of Sex*, Chicago 1907, s. 241; K. Dalton, *Premenstrual Syndrome Goes to Court*, Ohio 1990, s. 75; K. Sitnik, *Teorie biologiczne w procesie wyjaśniania etiologii przestępczości kobiet*, www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/40774/12_Katarzyna_Sitnik.pdf [dostęp: 10.08.2021], s. 201–202; T.E. Kuczma, *Genetyczne ujęcie przestępstwa*, Poznań 1939, s. 90; K. Biel, *Przestępczość dziewcząt. Rodzaje i uwarunkowania*, Kraków 2008, s. 178.

² A. Rackdenwald, K. Parker, *The influence of gender inequality and marginalization on types of female offending*, "Homicide Studies" 2008, vol. 12(2), s. 208–226.

³ A. Worrall, *Offending Women: Female Lawbreakers and the Criminal Justice System*, London–New York 1990, s. 5–13; F. Heidensohn, *Women and Crime*, London 1996, s. 110–113; O. Pollak, *The Criminality of Women*, Pensylwania 1950, s. 137–148; A. Morris, *Women, Crime and Criminal Justice*, Cambridge 1993, s. 1–18; C. Smart, *Women, Crime and Criminology*, Boston 1977, s. 1–27; N. Naffine, *Female Crime: The Construction of Women in Criminology*, New York 2016, s. 89–104.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Drugą kategorię koncepcji kryminologicznych stanowią teorie zintegrowane, określane również mianem wieloczynnikowych.

Warto podkreślić, że teorie zintegrowane (*intergrated theories*) pojawiły się relatywnie niedawno jako wynik „stopienia się” czy też wykrystalizowania teorii już istniejących⁴. W literaturze kryminologicznej zwykło się je określać mianem teorii odmiennej kategorii, pojawia się jednak pytanie o zasadność wskazanego terminu teoretycznego, zwłaszcza w kontekście jego tworzenia. Należy bowiem zaznaczyć, że występująca jako czynnik bazowy analizowanej koncepcji integracja dotyczy poszczególnych elementów wyodrębnionych z już istniejących koncepcji przestępczości kobiecej, których scalenie ma na celu przede wszystkim poszukiwanie nowego modelu wyjaśniającego dotychczasowe mechanizmy przestępcze.

Fenomen przestępczości w ujęciu generalnym, w tym także przestępczości kobiecej, od dawna stanowi obszar zainteresowania kryminologów dążących do ustalenia pełnego spektrum jego przyczyn. Na podstawie raportu Interdyscyplinarnej Grupy Kryminologów, który sformułowano w 1978 r., można wskazać trzy zasadnicze typy zmiennych, które warunkują powstawanie zachowań przestępczych. Są to: zmienne predysponujące (zwiększają prawdopodobieństwo zachowań przestępczych), zmienne ułatwiające (ich połączenie powoduje wystąpienie zmiennych w wyższym stopniu uprawdopodobniających wystąpienie zachowań przestępczych), hamowanie zmiennych (przeciwdziałają wystąpieniu zmiennych predysponujących, zmniejszając możliwość wystąpienia zachowań przestępczych)⁵. Wskazany dobór czynników pomaga w określonym zakresie wyjaśnić uwarunkowania zachowań przestępczych, także zważywszy na płeć sprawców, oraz pozwala zwrócić uwagę na fakt, że niektóre z czynników mają znaczenie zdecydowanie większe od pozostałych i to one w istocie warunkują aktywność przestępczą⁶. Bardziej pogłębione badania przestępczości w kierunku genetycznych, biologicznych i psychologicznych zmiennych pozwoliły na stworzenie biospołecznych⁷ koncepcji przestępczości, których pewne elementy pojawiły się w pracach sporej grupy kryminologów (A. Walsh, D.W. Denno, D.O. Lewis i S.S. Shanok, B. Pasamanick i H. Knobloch, T.M. Robins, F. Schulsinger, R. Shah, J.A. Roth). Ze względu na ograniczone ramy niniejszego opracowania przedstawiono krytyczną analizę założeń koncepcji wieloczynnikowych teorii przestępczości kobiet wyłącznie wybranych autorów.

W kryminologii często pojawia się pytanie, dlaczego to mężczyźni częściej niż kobiety skłonni są wykazywać w wyższym stopniu wszelkie przejawy antyspołecznych i dewiacyjnych zachowań. Kryminologowie od kilku dekad zastanawiają się, z jakiego powodu odmienności między obiema płciami, uwypuklone na wskazanej płaszczyźnie, występują w zasadzie we wszystkich okresach historycznych i kontekstach kulturowych. Wskazanych różnic upatrują m.in. w występowaniu odmiennych praktyk socjalizacyjnych, odwołaniu do koncepcji ról społecznych oraz walorach kulturowych w zakresie norm i praktyk⁸. Stąd w toku badań

⁴ K. Biel, *op. cit.*, s. 192 i n.

⁵ D.W. Denno, *Biology and Violence: From Birth to Adulthood*, New York 1990, s. 4.

⁶ *Ibidem*.

⁷ J. Wright, P. Boisvert, *What Biosocial Criminology Offers Criminology*, “Criminal Justice and Behavior” 2009, vol. 36(11), s. 1228–1239; R. Wiebe, *Psychopathy*, [w:] *Biosocial Criminology: New Directions in Theory and Research*, eds. A. Walsh, K. Beaver, New York 2009, s. 224–242.

⁸ A. Walsh, *Feminist Criminology Through a Biosocial Lens*, New York 2011, s. 3; A. Walsh, H.H. Wu, *Differentiating antisocial personality disorder, psychopathy, and sociopathy: Evolutionary, genetic, neurological, and sociological considerations*, “Criminal Justice Studies” 2008, vol. 21(2), s. 135–152.

utrwaliło się przekonanie, że konieczne jest stworzenie swoistego paradygmatu o etiologii biospołecznej, który pozwoliłby na wyjaśnienie istniejących niespójności⁹.

Analizując założenia paradygmatu biospołecznego, należy podkreślić, że ma on charakter złożony, koncentruje się bowiem na wskazaniu, iż w praktyce człowiek jako jednostka stanowi połączenie płaszczyzny biologicznej i społecznej. Wypowiadając się o tym nurcie rozważań, I. Hacking stwierdził: „Biospołeczny to nowe słowo, ale jego genealogia, mimo że krótka, pozostaje najlepsza”¹⁰. Paradygmat biospołeczny ma zastosowanie we wszystkich dyscyplinach humanistycznych, także w kryminologii. Jeden z czołowych kryminologów światowych – F.T. Cullen¹¹ – stwierdził, że najpierw był zwolennikiem paradygmatu socjologicznego, stąd jego konkluzja: „[...] przekonany, że wyłącznie socjologiczne uwarunkowania kryminologii wyczerpały się, [stwierdził, iż] takie założenie pokazuje, że przyczyn przestępstwa należy poszukiwać w innych uwarunkowaniach, nowych paradygmatach”¹². Określił on paradygmat biospołeczny jako ten, który ma silniejszy i głębszy charakter – jako paradygmat XXI w. Wskazał też na niepowodzenie założeń teorii socjologicznych, które wyrażały się we wskazaniu olbrzymich, wielopłaszczyznowych różnic w przestępczych zachowaniach między kobietami a mężczyznami. Z kolei koncepcje biospołeczne zostały dobrze przyjęte w wielu dyscyplinach, ponieważ pozwalają na badanie zachowań ludzkich z wielu niezależnych perspektyw, od aspektów biologicznych do społecznych¹³. Jak zaznaczają A. Moir i D. Jessel, „czynnik biologiczny ma centralne znaczenie w przestępstwie, lecz występuje on w interakcji z kulturowymi, społecznymi oraz ekonomicznymi czynnikami w sposób wysoce zaawansowany i silny”¹⁴.

ANALIZA WYBRANYCH TEORII

1. Teoria A. Walsha

Najbardziej znanym propagatorem koncepcji biospołecznej mającej na celu eksplikację przestępczości kobiet poprzez integrację wielorakich czynników jest A. Walsh. W badaniach nad przestępczością postawił zasadne pytanie dotyczące różnic w poziomie przestępczości męskiej i kobiecej, a zwłaszcza predyspozycji do popełniania antyspołecznych i dewiacyjnych zachowań. Z jego obserwacji wynika, że biologiczne uwarunkowania właściwe dla danej płci mają konkretny wpływ na zachowania w aspekcie dewiacyjnym. W przypadku

⁹ Wśród przedstawicieli teorii zintegrowanych, łączących elementy biologiczne, socjologiczne i kulturowe, należy wskazać: J.Q. Wilsona, R. Hersteina, D. Elliota, D. Howkinsa, J. Sederstroma. Zob. J.Q. Wilson, R. Herstein, *Crime and Human Nature*, „Criminology” 1985, vol. 23(2), s. 381–388; J.G. Weis, J. Sederstrom, *The Prevention of Serious Delinquency: What to Do?*, Washington 1981; L.J. Siegel, *Criminology: Theories, Patterns and Typologies*, St. Paul 1992, s. 242–244.

¹⁰ I. Hacking, *Genetics, biosocial groups & future of identity*, www.college-de-france.fr/media/ian-hacking/UPL9148763916900608100_Genetics.pdf [dostęp: 15.08.2021], s. 81.

¹¹ J.P. Wright, F.T. Cullen, *The Future of Biosocial Criminology Beyond Scholars' Professional Ideology*, „Journal of Contemporary Criminal Justice” 2012, vol. 28(3), s. 237–253.

¹² *Ibidem*.

¹³ J.P. Wright, P. Boisvert, *op. cit.*, s. 1228–1239; A. Walsh, K. Beaver, *The Promise of evolutionary psychology for criminology: The examples of gender and age*, [w:] *Evolutionary Forensic Psychology*, eds. J. Duntley, T. Shackelford, New York 2008.

¹⁴ A. Moir, D. Jessel, *Płeć mózgu. O prawdziwej różnicy między mężczyzną a kobietą*, Warszawa 2017, s. 10.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

kobiet działają one hamująco na rozwój agresji i przestępstw z użyciem przemocy, u mężczyzn z kolei powodują narastanie zachowań przemocowych oraz poważny wzrost ich przestępczości. Wśród uwarunkowań hamujących wielopłaszczyznowe zachowania przemocowe-agresywne u kobiet badacz wskazał: rozwój skłonności altruistycznych (w odniesieniu do płci żeńskiej mają charakter dominujący w strukturze osobowości), bardziej zredukowany stopień reagowania na sytuacje stresogenne (kobiety są mniej impulsywne), przede wszystkim zaś zdecydowane rozwinięcie zdolności komunikacyjnych. Tym samym kobieca zdolność do porozumiewania się z otoczeniem oraz określanie własnych potrzeb, odczuć czy emocji pozwala zminimalizować narastanie zachowań wskazujących na frustrację, a tym samym pozwala ograniczyć zachowania niezgodne z prawem.

Analizując w dalszej kolejności budowę mózgu, A. Walsh doszedł do przekonania, że istnieją zasadnicze różnice w rozwoju tej części ciała u kobiet i mężczyzn, co skutkuje konkretnymi różnicami w ich funkcjonowaniu. Jak podkreśla, mózg kobiecy w wyższym stopniu posiada rozwiniętą półkulę lewą, w której zlokalizowane są ośrodki pozytywnych emocji oraz altruizmu wobec ludzi¹⁵. Natomiast męski mózg charakteryzuje się rozwojem półkuli prawej, a tym samym pozostaje źródłem emocji o charakterze negatywnym, z przewagą gniewu i agresji. Jednocześnie mężczyźni, zważywszy na budowę mózgu (dominację półkuli prawej), pozostają w wyższym stopniu skoncentrowani na własnych potrzebach, realizują je, często nie zważając na dobro innych jednostek ani na dobro ogółu, co w wyższym stopniu predestynuje ich aktywność do aktualizowania skłonności przestępczych¹⁶. Kobiety z kolei, poprzez występującą w ich zachowaniach koncentrację na innych osobach ze swojego otoczenia, w mniejszym stopniu są podatne na wypełnianie znamion przestępstw z elementami agresji czy też powszechnych aktów przemocy (bójek, napadów). Na tle różnic w funkcjonowaniu poszczególnych półkul mózgu w psychologii pojawiło się pojęcie jego lateralizacji. Proces ten oznacza inaczej tzw. stronność mózgu, czyli fakt, że funkcje mózgowe koncentrują się w jednej z jego półkul. Lateralizacja skutkuje tym, że jednostka wykazuje wyższą specjalizację jednej z półkul mózgu w tworzeniu i odbiorze informacji. Co istotne z perspektywy prowadzonych rozważań, zdaniem A. Walsh kobiety posiadają mózgi w mniejszym stopniu zlateralizowane niż mężczyźni, wyższy jest zatem w ich przypadku poziom integracji obu półkul mózgowych, stąd dominacja którejkolwiek z nich jest raczej niezauważalna, co powo-

¹⁵ *Ibidem*, s. 118.

¹⁶ Należy zaznaczyć, że mężczyźni zdecydowanie częściej przejawiają pogłębione skłonności do agresji, co jest wynikiem ich biologicznych uwarunkowań. Jak wynika z badań, skłonności do zachowań wrogich i agresywnych są u mężczyzn rezultatem reakcji mózgu na poziom produkcji testosteronu. Jego wysoki stan w konkretny sposób wpływa na kształtowanie się i utrwalanie zachowań antyspołecznych: bójek, napadów, agresywnych konfrontacji. Początkowe pobudzenie agresji ze względu na wysoki poziom testosteronu może być u mężczyzn dodatkowo nasilone, co w konsekwencji wzmaga wszelkie agresywne tendencje w zachowaniach męskich. W badaniach nad agresją mężczyzn podkreśla się, że ma ona z wiekiem tendencję do narastania i przekształca się niekiedy w zachowania z elementami okrucieństwa, które w zasadzie nigdy nie występują u kobiet. Nie ma również wątpliwości, że skłonność do zachowań dewiacyjnych jest właściwa w wyższym stopniu dla mężczyzn. Zob. *ibidem*, s. 110 i n.; H. Persky, *Relation of psychologic measures of aggression and hostility to testosterone production in man*, "Psychosomatic Medicine" 1971, vol. 33(3), s. 265 i n.; W. Grove, *The effect of age and gender on deviant behaviour: A biopsychological perspective*, [w:] *Gender and the Life Course*, ed. A.S. Rossi, New York 1985, s. 115–144; K.E. Moyer, *The biological basis for dominance and aggression*, [w:] *Dominance Aggression and War*, ed. D. McGuinness, New York 1987, s. 23–25; H. Driscoll, A. Zinkivskay, K. Evans, A. Campbell, *Gender differences in social representations of aggression: The phenomenological experience of differences in inhibitory control?*, "British Journal of Psychology" 2006, vol. 97(2), s. 139 i n.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

duje, że kobiety częściej niż mężczyźni podejmują się realizacji zachowań altruistycznych¹⁷. W tym kontekście warto przytoczyć wyniki badań H. Landsella, z których wynika, że u kobiet podział dotyczący funkcji mózgu między jego obiema półkulami nie jest ostro zarysowany. W zasadzie obie półkule pracują w sposób zaawansowany. U mężczyzn sytuacja kształtuje się odmiennie, a ich mózgi pozostają w wyższym stopniu wyspecjalizowane, w analizach myślowych dominuje udział półkuli lewej. W konsekwencji powoduje to wyższy stopień skupienia nad realizowanym zadaniem¹⁸.

Dalsze obserwacje A. Walsh koncentrują się wokół analizy przebiegu i wpływu procesów wychowawczych na zachowania osób dorosłych. Jak podkreśla, wszelkie elementy dysfunkcyjne występujące na etapie rozwoju układu nerwowego dziewczynek mają następnie wpływ na ich dalsze funkcjonowanie. Zdaniem A. Walsh kobiety, sprawczynie przestępstw, pochodzą zwykle z domów, w których występowały dysfunkcje o poważnym stopniu zaawansowania. Tym samym udowadnia on, że patologiczne środowisko pochodzenia ma radykalny wpływ na ukierunkowanie rozwoju mózgu, uniemożliwiając zachowanie prawidłowego stanu rzeczy. Dziewczynki, które nie były odpowiednio wychowywane i uczone reakcji na sytuacje stresowe, przeżywają je w wyższym stopniu niż chłopcy, a jednocześnie zaburza to ich adaptację do funkcjonowania w trudnych warunkach w przyszłości. Jeśli nie zostały „przygotowane” na to, że niektóre okoliczności zewnętrzne będą nasilały stres, to niestety stają się na ten stres bardzo podatne. Konsekwencją takich reakcji jest wytworzenie u dziewczynek z patologicznych rodzin atypowych stanów psychicznych: podreaktywności, kiedy ze względu na trwałe przeżywanie bodźców stresujących przestają reagować na stres o stopniu umiarkowanym, oraz nadreaktywności, kiedy na zdarzenia o etiologii konfliktowej reagują nienaturalnie i niezmiernie gwałtownie.

W toku badań dotyczących przestępczości, przeprowadzonych w 2004 r. przez M. Robinsona (wspólnie z N. Tinbergenem), które miały charakter wielopłaszczyznowy, dokonano trójelementowych analiz. Rozpoczęto od najniższego poziomu, odnosząc je do aspektów biologicznych: komórek, organów, tkanek, aby następnie przejść na poziom jednostek, grup i społeczności i dotrzeć finalnie do poziomu przejawiającego najwyższy stopień zorganizowania, czyli społeczeństwa. Z uzyskanych obserwacji wynika, że nie ma prostego podziału przyczyn, które warunkują przestępczość. Z całą pewnością jednak nie można zredukować poszukiwania jej uwarunkowań, ograniczając ustalenia wyłącznie do jednej dyscypliny wiedzy, która wyznaczałaby arbitralnie granice oraz wskazywałaby na niewiążące rozwiązania. Kwestią zasadniczą jest to, że analiz dotyczących rozpoznawania uwarunkowań dla poszczególnych zachowań lub systemu zachowań nie powinno się rozpoczynać od poziomu najbardziej zaawansowanego, lecz raczej od poziomu najmniej zaawansowanego. Konieczne jest zatem podjęcie rozważań od zrozumienia poziomu najbardziej zasadniczego – biologicznego, aby następnie podążać ku poziomom wyższym, o zwiększonym stopniu skomplikowania

¹⁷ T. Górka, A. Grabowska, J. Zagrodzka, *Mózg a zachowanie*, Warszawa 1997.

¹⁸ H. Landsell, *Laterality of Verbal Intelligence in the Brain*, „Science” 1962, vol. 135(3507), s. 922–923; A. Moir, D. Jessel, *op. cit.*, s. 61–70; D. Blum, *Mózg i płeć. O biologicznych różnicach między kobietami a mężczyznami*, Warszawa 2000, s. 74; S. Butler, *Sex Differences in Human Cerebral Function*, „Progress in Brain Research” 1984, vol. 61, s. 443–455; R.A. Harshman, E. Hampson, S.A. Berenbaum, *Individual differences in cognitive abilities and brain organization: I. Sex and handedness differences in ability*, „Canadian Journal of Psychology / Revue canadienne de psychologie” 1983, vol. 37(1), s. 144 i n.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

i etiologii odmiennej od poziomu bazowego. Kolejne dwa poziomy badań uwzględniają bowiem powiązania o charakterze socjologicznym, a więc pozwalają wskazać relacje determinujące przyczyny ukierunkowania zachowań poszczególnych jednostek oraz w dalszej kolejności jednostek na tle społeczeństwa, określając w ten sposób okoliczności powstawania głębokich dysfunkcji, przekształcających się następnie w zachowania przestępcze¹⁹.

2. Teoria D.W. Denno

Teoria zintegrowana przestępczości, kumulująca biologiczne i społeczne aspekty zachowania, stanowi jedną z metod eksplikacji uwarunkowań przestępczości. Wiele zaburzeń związanych z przestępczością i przestępstwem może wykazywać związek z komplikacjami występującymi przed i bezpośrednio po porodzie u dzieci. Dziecko zagrożone przedwczesnym porodem, z niską wagą urodzeniową, ma więcej problemów z dostosowaniem się do złego środowiska niż dziecko w pełni zdrowe. W związku z tym relatywnie bardziej niedojrzały lub poddany wpływowi stresu centralny system nerwowy dzieci słabiej rozwiniętych jest w mniejszym stopniu zdolny do zintegrowania się z niezaspokojonymi potrzebami jednostki.

Jedną z bardziej znanych obecnie koncepcji zintegrowanych stworzyła D.W. Denno. Badaczka podkreśla, że nacisk obu grup czynników, tzn. biologicznych i środowiskowych, uczestniczy w kształtowaniu zachowań przestępczych i może pomóc wykryć te czynniki, które prowadzą ostatecznie do zapobiegnięcia przemocy²⁰. W przedstawionej przez badaczkę koncepcji zwłaszcza dwa terminy: „biologiczny” i „środowiskowy” – mają bardzo istotne znaczenie. Pierwszy z nich obejmuje czynniki niespołeczne oraz niebehawioralne środki istnienia i funkcjonowania, takie jak fizyczny wzrost i rozwój²¹. Z kolei czynniki o charakterze środowiskowym zawierają się w czynnikach biologicznych. W strukturze czynników środowiskowych uwidacznia się koncentracja na pojęciu osobowości. Obejmują one intelektualne lub poznawcze umiejętności i osiągnięcia oraz mogą mieć częściowo biologiczne podłoże, które potrafi ulegać środowiskowemu utrwaleniu lub zmianom. Jak dowodzi D.W. Denno, różnice w zachowaniu między obiema płciami należy umiejscowić w faktorach socjologicznych i rozwojowych. W ujęciu generalnym czynniki rozwojowe i biologiczne są mocniej związane z przestępczością kobiet, co wynika z dwóch powodów: kobiety w mniejszym stopniu podlegają fizycznym uwarunkowaniom środowiskowym oraz w wyższym stopniu podlegają socjalizacji, co odpowiada normom społecznym i kulturowym. Tym samym kobiety, które wkraczają na drogę przestępczości, podlegają w wyższym niż mężczyźni, choć niestandardowym, stopniu negatywnym uwarunkowaniom biologicznym, ponieważ agresja kobieca jest w najwyższym stopniu atypowa²².

¹⁹ A. Walsh, *Feminist Criminology...*, s. 4; idem, *Review of Biosociology: An Emerging Paradigm*, New York 1995; M. LaFrance, N.M. Henley, [w:] *Kobiety, mężczyźni i płęć*, red. M. Walsh, Warszawa 2003, s. 127–146; K.M. Beaver, M.G. Vaughn, M. DeLisi, J.P. Wright, R. Wiebe, H.H. Cleveland, A. Walsh, *The heritability of common risk and protective factors to crime and delinquency*, [w:] *Criminological Theory: A Life-Course Approach*, eds. M. DeLisi, K.M. Beaver, Burlington 2014, s. 99–112.

²⁰ D.W. Denno, *op. cit.*, s. 15 i n.

²¹ *Ibidem*.

²² Por. D. Steffensmeier, H. Zong, J. Ackerman, J. Schwartz, S. Agha, *Gender gap trends for violent crimes, 1980 to 2003*, “Feminist Criminology” 2006, vol. 1(1), s. 71–98; D. Waschbusch, W. Pelham, J. Jennings,

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Autorka w toku prowadzonych badań opracowała biospołeczną koncepcję przestępczości (zintegrowaną), wychodząc z założenia, że udział określonych czynników biologicznych, osobowościowych i socjologicznych może w znaczący sposób zwiększać prawdopodobieństwo zachowań przestępczych. W toku prowadzonych badań stwierdziła, że istnieje szczególnie silna korelacja między uwarunkowaniami biologicznymi a stosowaniem przemocy. Wskazała w swoim opracowaniu, które z zaburzeń o etiologii biologicznej mogą przyczyniać się do wzrostu przemocy i przestępczości w społeczeństwie. W katalogu zaburzeń wskazała m.in. następujące dysfunkcje:

- zespół zaburzeń uwagi (ADD, określanej wcześniej mianem dysfunkcji mózgu) i nadpobudliwość psychoruchowa (ADHD)²³,
- atypowa impulsywność,
- niski poziom rozwoju intelektualnego,
- upośledzenie umysłowe,
- opóźnienie i zaburzenia rozwoju²⁴,
- zaburzenia funkcjonowania zmysłów, przede wszystkim mowy,
- anomalie o etiologii biologicznej lub neurofizjologicznej (np. niska waga urodzeniowa, uszkodzenia poszczególnych organów ciała)²⁵.

D.W. Denno zwróciła uwagę na fakt, że niektóre z tych dysfunkcji mogą być konsekwencją dziedziczenia negatywnych uwarunkowań genetycznych w strukturze rodziny, a także mogą stanowić wynik zaburzeń będących konsekwencjami komplikacji okołoporodowych lub zaburzeń pojawiających się na etapie życia płodowego²⁶. Autorka podkreśliła również, że wskazane zaburzenia mogą stanowić wynik nieprawidłowości, jakie pojawiły się w związku z oddziaływaniem domu, szkoły czy innych środowisk społecznych na jednostkę.

Wyodrębnione przez D.W. Denno dysfunkcje organiczne niekiedy mogą stanowić wynik kumulatywnego zbiegu zróżnicowanych czynników²⁷. Autorka w przeprowadzonych badaniach wykazała, że kobiety, które popełniają akty przemocy, zdecydowanie częściej wykazują wysoki stopień powiązania między dwoma elementami: występowaniem w strukturze organizmu niekorzystnych czynników biologicznych oraz przyswajaniem zachowań agresywnych. Oznacza to, że występowanie zróżnicowanych dysfunkcji o etiologii biologicznej (np. w postaci niskiego poziomu inteligencji czy upośledzenia umysłowego) dominuje nad wpływem czynników społecznych (np. sposobem wychowania czy socjalizacją). Według D.W. Denno czynniki o etiologii biologicznej i środowiskowej, które nie przybierają postaci patologicznej, wpływają hamująco na rozwój przestępczości kobiecej.

A. Greiner, R. Tarter, H. Moss, *Reactive Aggression in Boys with Disruptive Behavior Disorders: Behavior, Physiology, and Affect*, "Journal of Abnormal Child Psychology" 2002, vol. 30, s. 641–656.

²³ D.W. Denno, *op. cit.*, s. 15–16; F. Levy, D. Hay, K. Bennett, M. McStephen, *Gender differences in ADHD subtype comorbidity*, "Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry" 2005, vol. 44(4), s. 368–376.

²⁴ A. Neubauer, A. Fink, *Intelligence and neural efficiency*, "Neuroscience and Biobehavioral Reviews" 2009, vol. 33(7), s. 1004–1023.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Zob. A. Campbell, S. Muncer, D. Bibel, *Women and crime: An evolutionary approach*, "Aggression and Violent Behavior" 2001, vol. 6(5), s. 481–497.

²⁷ D.W. Denno, *op. cit.*, s. 15; D. Klein, *The etiology of female crime: A review of the literature*, [w:] *The Criminal Justice System and Women: Offenders, Victims and Workers*, eds. B. Price, N. Sokoloff, New York 1995, s. 30–53.

PODSUMOWANIE

Przedstawiciele teorii zintegrowanych (w przypadku niniejszego opracowania poddano analizie teorie biospołeczne) dążą do wykazania, że uzasadnienia zjawiska przestępczości należy poszukiwać między zmiennymi o zróżnicowanej etiologii (uwzględniając uwarunkowania biologiczne, społeczne czy psychologiczne). Konieczne staje się w tym przypadku odnalezienie odpowiedzi na pytanie, które z analizowanych czynników mają charakter dominujący w wyzwalaniu zachowań przestępczych. „Teorie biologiczne są niezbędną częścią wieloczynnikowego podejścia do badania zachowań przestępczych. Znaczy to, że obecność pewnych biologicznych czynników może zwiększyć prawdopodobieństwo, ale nie może absolutnie zdecydować, że jednostka zaangażuje się w działalność przestępczą. Te czynniki generują zachowania przestępcze, gdy wchodzi w interakcję z czynnikami psychologicznymi i socjologicznymi”²⁸.

Koncentrując się na analizie założeń teorii biospołecznej w kontekście uwarunkowań przestępczości jako zjawiska, należy zaznaczyć, że stanowi ona odmianę teorii o charakterze zintegrowanym, ponieważ łączy w sobie aspekty właściwe dla zróżnicowanych koncepcji, m.in. biologicznych, socjologicznych, a nawet w pewnym zakresie psychologicznych. Wskazana w opracowaniu koncepcja ma na celu w swoim założeniu kompleksowe objaśnienie przyczyn przestępczych zachowań kobiecych. Istotą wskazanej teorii jest integracja, czyli połączenie wieloskładnikowej koncepcji badań i uzyskanie w ich wyniku spójnej struktury ustaleń. W tym miejscu jako zasadne jawi się pytanie, czy w istocie takie założenie jest realizowane w pełni w założeniach analizowanej koncepcji. Wydaje się bowiem, że zwracając uwagę na charakter uzasadnienia zjawiska przestępczości kobiet, nie ma jednego, stałego schematu wyjaśniającego jego początek i przyczyny. W zależności od charakteru, rodzaju, sposobu zachowania, uwarunkowań zewnętrznych i czynników środowiskowych inne aspekty będą się jawiły jako wiodące w szukaniu uzasadnienia dla podejmowania aktywności, które mają na celu przekroczenie nie tylko granic i norm obyczajowych, ale przede wszystkim wyznaczonych i obowiązujących norm prawnych. Co więcej, wydaje się, że wskazane w opracowaniu poszczególne elementy, zintegrowane w ramach wskazanej koncepcji (biologiczne, socjologiczne, psychologiczne), a warunkujące powstawanie zachowań przestępczych kobiet, nie przybierają, jak chcieliby je widzieć twórcy koncepcji, charakteru komplementarnego. Raczej w zależności od okoliczności konkretnego przypadku można odnieść wrażenie o stałej dominacji jednego ze wskazanych czynników, ulegających integracji z pozostałymi, zmiennego jednak w zależności od występujących uwarunkowań. Tym samym brak jest, jak się wydaje, kompleksowego oraz powtarzalnego w swym kompleksowym charakterze schematu czynników, których „nałożenie” na analizowane przypadki przestępstw kobiecych dałoby zadowalający rezultat w postaci ustalenia zasadniczej etiologii ich powstawania. Czynniki determinujące przekroczenie norm prawnych, obowiązujących w społeczeństwie, mogą być wynikiem nałożenia na siebie i występowania odmiennych determinantów (biologicznych, socjologicznych, psychologicznych), w przypadku których dominacja jednych z natury wypiera lub umniejsza występowanie pozostałych, choć ich nie neguje w zupełności (pewne od-

²⁸ G.B. Vold, T.J. Bernard, B. Snipes, *Theoretical Criminology*, New York 1998, s. 87.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

czeniu innych czynników poza czynnikiem dominującym są w stanie zafunkcjonować w badaniu przyczyn przestępczości kobiet).

Drugim aspektem, który należy poruszyć w kontekście badań nad zintegrowanymi koncepcjami przestępczości, jest kwestia ich zastosowania. Nie ma w zasadzie wątpliwości, że płęć męska i żeńska są od siebie zdecydowanie odmienne na wielu płaszczyznach, począwszy od biologicznej, przez socjologiczną, aż do psychologicznej. Te różnice właśnie determinują właściwości oraz istotę konkretnej płci (wraz z jej predyspozycjami do pewnych kategorii zachowań, upodobań czy aktywności), a także pozwalają wprowadzić rozróżnienie między nimi. Jednocześnie wskazuje się, że poszukiwanie właściwości i specyfiki zachowań płci żeńskiej wymaga szczególnych analiz. Mają one charakter kompleksowy w tym sensie, że dotyczą nie tylko właściwości „pozytywnych” i charakterystycznych, lecz również obejmują zachowania negatywne i niespecyficzne, do których należy zaliczyć przestępczość i związane z nią realizowanie znamion określonych przestępstw. Poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, dlaczego kobiety – podobnie jak mężczyźni – skłonne są do wypełniania zachowań, które przekraczają normy prawne, uwolniło szerokie pole do badań kryminologicznych, których celem ma być poszukiwanie rozwiązania wskazanego problemu. Z czasem zaczęto zauważać, że obserwacje dotyczące przestępczości kobiecej próbuje się wyjaśniać wyłącznie na bazie jednoczynnikowych koncepcji teoretycznych o zróżnicowanej etiologii: biologicznej, psychologicznej lub socjologicznej. Jednocześnie nawet najbardziej zaawansowane teorie jednoczynnikowe nie były w stanie w sposób pełny objaśnić istoty badanego zagadnienia, będącego negatywnym fenomenem. Tym samym w kryminologii zaczęto zauważać możliwość połączenia poszczególnych elementów powoływanych teorii oraz stworzenia tzw. koncepcji zintegrowanej, która miała na celu wyjaśnienie podejmowanego zagadnienia w sposób kompleksowy. Tymczasem wydaje się, że takie ujęcie nie w pełni uczyniło zadość pokładanym w nim nadziejom naukowym. Po pierwsze, trudno uznać, by koncepcja zintegrowana była odnoszona wyłącznie (ekskluzywnie) do przestępczości kobiecej ze względu na fakt, że poszczególne jej aspekty można zastosować jako zmienne, których badanie będzie umożliwiało tłumaczenie uwarunkowań patologicznych i dewiacyjnych zachowań mężczyzn. Po drugie, integracja (połączenie), o której wspominają badacze i przedstawiciele koncepcji zintegrowanych, zwłaszcza A. Walsh i D.W. Denno, odnosi się do wielu odmiennych czynników, których łączne uwzględnienie w analizach konkretnych przypadków nie byłoby możliwe ze względu na ich zbyt szeroki zakres.

W kontekście przedstawionych rozważań można odnieść wrażenie, że poszukiwanie uzasadnienia dla fenomenu przestępczości kobiecej na bazie teorii zintegrowanych powinno się spotkać z pozytywnymi ocenami ze względu na dążenie do jego kompleksowego wyjaśnienia. Jednak nie może ujść uwadze kryminologów fakt, że nawet teorie zintegrowane posiadają konkretne deficyty i choć przybliżają wyjaśnienie przyczyn badanego zjawiska w większym zakresie niż teorie jednoczynnikowe, to niestety nie czynią tego w sposób idealny ani jednoznaczny.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

- Beaver K.M., Vaughn M.G., DeLisi M., Wright J.P., Wiebe R.P., Cleveland H.H., Walsh A., *The heritability of common risk and protective factors to crime and delinquency*, [w:] *Criminological Theory: A Life-Course Approach*, eds. M. DeLisi, K.M. Beaver, Burlington 2014.
- Biel K., *Przestępczość dziewcząt. Rodzaje i uwarunkowania*, Kraków 2008.
- Blum D., *Mózg i pleć. O biologicznych różnicach między kobietami a mężczyznami*, Warszawa 2000.
- Błachut J., *Kobiety recydywistki w świetle badań kryminologicznych*, Wrocław 1981.
- Budyn-Kulik M., *Zabójstwo tyrana domowego. Studium prawnokarne i wiktymologiczne*, Lublin 2005.
- Butler S., *Sex Differences in Human Cerebral Function*, "Progress in Brain Research" 1984, vol. 61, DOI: [https://doi.org/10.1016/S0079-6123\(08\)64453-2](https://doi.org/10.1016/S0079-6123(08)64453-2).
- Cabalski M., *Przemoc stosowana przez kobiety*, Kraków 2014.
- Campbell A., Muncer S., Bibel D., *Women and crime: An evolutionary approach*, "Aggression and Violent Behavior" 2001, vol. 6(5), DOI: [https://doi.org/10.1016/S1359-1789\(00\)00019-7](https://doi.org/10.1016/S1359-1789(00)00019-7).
- Dalton K., *Premenstrual Syndrome Goes to Court*, Ohio 1990, DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-349-20209-6_17.
- Denno D.W., *Biology and Violence: From Birth to Adulthood*, New York 1990, DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511752803>.
- Driscoll H., Zinkivskay A., Evans K., Campbell A., *Gender differences in social representations of aggression: The phenomenological experience of differences in inhibitory control?*, "British Journal of Psychology" 2006, vol. 97(2), DOI: <https://doi.org/10.1348/000712605X63073>.
- Górska T., Grabowska A., Zagrodzka J., *Mózg a zachowanie*, Warszawa 1997.
- Grove W., *The effect of age and gender on deviant behaviour: A biopsychological perspective*, [w:] *Gender and the Life Course*, ed. A.S. Rossi, New York 1985.
- Harshman R.A., Hampson E., Berenbaum S.A., *Individual differences in cognitive abilities and brain organization: I. Sex and handedness differences in ability*, "Canadian Journal of Psychology / Revue canadienne de psychologie" 1983, vol. 37(1), DOI: <https://doi.org/10.1037/h0080690>.
- Heidensohn F., *Women and Crime*, New York 1996, DOI: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-24445-4>.
- Klein D., *The etiology of female crime: A review of the literature*, [w:] *The Criminal Justice System and Women: Offenders, Victims and Workers*, eds. B. Price, N. Sokoloff, New York 1995.
- Kuczma T.E., *Genetyczne ujęcie przestępstwa*, Poznań 1939.
- Lafrance M., Henley N.M., [w:] *Kobiety, mężczyźni i pleć*, red. M. Walsh, Warszawa 2003.
- Lansdell H., *Laterality of Verbal Intelligence in the Brain*, "Science" 1962, vol. 135(3507).
- Levy F., Hay D., Bennett K., McStephen M., *Gender differences in ADHD subtype comorbidity*, "Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry" 2005, vol. 44(4), DOI: <https://doi.org/10.1097/01.chi.0000153232.64968.c1>.
- Majchrzyk Z., *Kiedy kobieta zabija. Motywy, osobowość, relacja sprawca-ofiara, strategie obronne*, Warszawa 2009.
- Moir A., Jessel D., *Pleć mózgu. O prawdziwej różnicy między mężczyzną a kobietą*, Warszawa 2017.
- Morris A., *Women, Crime and Criminal Justice*, Cambridge 1993.
- Moyer K.E., *The biological basis for dominance and aggression*, [w:] *Dominance Aggression and War*, ed. D. McGuinness, New York 1987.
- Naffine N., *Female Crime: The Construction of Women in Criminology*, New York 2016, DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315646992>.
- Neubauer A., Fink A., *Intelligence and neural efficiency*, "Neuroscience and Biobehavioral Reviews" 2009, vol. 33(7), DOI: <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2009.04.001>.
- Ostrowska K., Wójcik D., *Teorie kryminologiczne*, Warszawa 1986.
- Persky H., *Relation of psychologic measures of aggression and hostility to testosterone production in man*, "Psychosomatic Medicine" 1971, vol. 33(3), DOI: <https://doi.org/10.1097/00006842-197105000-00007>.
- Pollak O., *The Criminality of Women*, New York 1950.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

- Rackdenwald A., Parker K., *The influence of gender inequality and marginalization on types of female offending*, "Homicide Studies" 2008, vol. 12(2), DOI: <https://doi.org/10.1177/1088767908314270>.
- Siegel L.J., *Criminology: Theories, Patterns and Typologies*, St. Paul 1992.
- Smart C., *Women, Crime and Criminology*, Boston 1977.
- Steffensmeier D., Zong H., Ackerman J., Schwartz J., Agha S., *Gender gap trends for violent crimes, 1980 to 2003*, "Feminist Criminology" 2006, vol. 1(1), DOI: <https://doi.org/10.1177/1557085105283953>.
- Thomas W.J., *Sex and Society: Studies in the Social Psychology of Sex*, Chicago 1907, DOI: <https://doi.org/10.2307/1412420>.
- Vold G.B., Bernard T.J., Snipes B., *Theoretical Criminology*, New York 1998.
- Walsh A., *Feminist Criminology Through a Biosocial Lens*, New York 2011.
- Walsh A., *Review of Biosociology: An Emerging Paradigm*, New York 1995.
- Walsh A., Beaver K., *The Promise of evolutionary psychology for criminology: The examples of gender and age*, [w:] *Evolutionary Forensic Psychology*, eds. J. Duntley, T. Shackelford, New York 2008, DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195325188.003.0002>.
- Walsh A., Wu H.H., *Differentiating antisocial personality disorder, psychopathy, and sociopathy: Evolutionary, genetic, neurological, and sociological considerations*, "Criminal Justice Studies" 2008, vol. 21(2), DOI: <https://doi.org/10.1080/14786010802159814>.
- Waschbusch D., Pelham W., Jennings J., Greiner A., Tarter R., Moss H., *Reactive Aggression in Boys with Disruptive Behavior Disorders: Behavior, Physiology, and Affect*, "Journal of Abnormal Child Psychology" 2002, vol. 30, DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1020867831811>.
- Weis J.G., Sederstrom J., *The Prevention of Serious Delinquency: What to Do?*, Washington 1981.
- Wiebe R., *Psychopathy*, [w:] *Biosocial Criminology: New Directions in Theory and Research*, eds. A. Walsh, K. Beaver, New York 2009.
- Wilson J.Q., Herstein R., *Crime and Human Nature*, "Criminology" 1985, vol. 23(2).
- Worrall A., *Offending Women: Female Lawbreakers and the Criminal Justice System*, London–New York 1990.
- Wright J.P., Boisvert P., *What Biosocial Criminology Offers Criminology*, "Criminal Justice and Behavior" 2009, vol. 36(11), DOI: <https://doi.org/10.1177/0093854809343140>.
- Wright J.P., Cullen F.T., *The Future of Biosocial Criminology Beyond Scholars' Professional Ideology*, "Journal of Contemporary Criminal Justice" 2012, vol. 28(3), DOI: <https://doi.org/10.1177/1043986212450216>.

NETOGRAFIA

- Hacking I., *Genetics, biosocial groups & future of identity*, www.college-de-france.fr/media/ian-hacking/UPL9148763916900608100_Genetics.pdf [dostęp: 15.08.2021].
- Sitnik K., *Teorie biologiczne w procesie wyjaśniania etiologii przestępczości kobiet*, www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/40774/12_Katarzyna_Sitnik.pdf [dostęp: 10.08.2021].